

ANJULI VAN DAMME^a
LIEVEN PAUWELS^b

Naleving van de wet en medewerking van burgers met politie: (alleen) een kwestie van procedurele rechtvaardigheid?

ABSTRACT

Compliance and Belgian's cooperation with the police: only an issue of procedural justice?

Tyler's procedural justice theory assumes that trust in procedural justice and in the effectiveness of the police is important for building their legitimacy. And the perception of legitimacy of the police, as a result of public trust, is necessary for the recognition of the police as an authority. When citizens recognize the police's right to determine authority, they will cooperate and feel the obligation to obey the police and comply with the law. This theory is mainly tested in Anglo-Saxon countries. Hence, the aim of this contribution is to test the key assumptions of the theory in Belgian context using the Belgian data of the European Social Survey (ESS). Only few evidence was found for the procedural justice theory in Belgian context.

Keywords: Trust in the police, legitimacy, procedural justice, cooperation with the police, compliance

Kernwoorden: Vertrouwen in politie, legitimiteit, procedurele rechtvaardigheid, medewerking met politie, naleven wet

Panopticon, 34 (3), 182-203
© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | Mei 2013

- ^a Assistente, Onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent, (Corresp.: Anjuli.Vandamme@Ugent.be).
- ^b Docent, Directeur onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent, (Corresp.: Lieven.Pauwels@ugent.be).

1. Inleiding en probleemstelling

Volgens de procedurele rechtvaardigheidstheorie, in hoofdzaak ontwikkeld door Tom TYLER (1988) en van empirische basis voorzien door THIBAUT & WALKER (1975), komt het publiek vertrouwen in instellingen voort uit enerzijds de *gepercipieerde rechtvaardigheid* van de instelling en anderzijds uit de *gepercipieerde effectiviteit* ervan. Toegepast op politie zal het vertrouwen hoog zijn wanneer de burger de politie percipieert als een instelling die burgers rechtvaardig behandelt en wanneer ze efficiënt en effectief is in de aanpak van criminaliteit en overlast. Op basis van verschillende studies heeft TYLER (2003, 2006a, 2007, 2011) aangetoond dat de gepercipieerde rechtvaardigheid belangrijker is bij de vorming van vertrouwen dan de gepercipieerde effectiviteit. Met andere woorden, voor een burger blijkt eerlijk en respectvol behandeld worden door politie belangrijker te zijn dan wat de objectieve uitkomst is van haar tussenkomst (HOUGH *et al.*, 2010). Het publiek vertrouwen vloeit niet alleen voort uit de percepties over de werking van politie, het is ook broodnodig

opdat politie net kan functioneren. Publiek vertrouwen ligt namelijk aan de basis van de *legitimiteit* van een instelling en wanneer men politie als legitiem beschouwt, betekent dit dat de burger haar *autoriteit* erkent. Dit resulteert in de bereidheid bij de burger om politie te gehoorzamen, wetsgetrouw te handelen en medewerking te verlenen aan politie.

De procedurele rechtvaardigheidstheorie werd reeds meermaals getoetst in hoofdzak in Angelsaksische context (HOUGH *et al.*, 2010). De vraag rijst of deze theorie ook elders ondersteuning kent zoals de niet-Angelsaksische Europese context. Deze vraag is relevant omdat zowel het wettelijk stelsel als de positie van politie enorm verschillen tussen landen, maar beide willen wel in alle landen legitiem zijn. Een theorie kan bovendien nooit pretenderen de uiteindelijke, zekere waarheid te zijn. Een theorie staat tot wanneer ze wordt gefalsifieerd (POPPER, 1959). In deze bijdrage rapporteren we de resultaten van een toets van de kernassumpties van de procedurele rechtvaardigheidstheorie in de Belgische context. Naast de procedurele rechtvaardigheid worden ook andere determinanten voor het naleven van de wet en de bereidheid tot medewerking met politie getoetst op hun verklaringskracht. Dit gebeurt om de impact van procedurele rechtvaardigheid te vergelijken met de impact van andere verklarende factoren. De resultaten van de toets dienen een inzicht te geven in welke mate de theorie een meer algemeen geldend karakter heeft.

Naast deze theoretische relevantie is dit onderzoek ook praktisch relevant. Een toets van de procedurele rechtvaardigheidstheorie in de Belgische context kan namelijk ook een beperkte bijdrage leveren voor de verdere ontwikkeling van politiestrategieën. Dat burgers wetten naleven en meewerken met politie komt de effectiviteit van het politietoetsen ten goede. Wanneer blijkt dat het vertrouwen in de werking van politie hierin een belangrijke rol speelt, betekent dit dat politie via het eigen gedrag (eerlijk, rechtvaardig en effectief handelen) het gedrag van burgers (naleven van de wet, meewerken met politie) kan beïnvloeden. Het beleid dient politiemensen hiervan bewust te maken zodat publieke steun wordt verworven.

Vooraleer dieper in te gaan op de resultaten van de theorietoets, wordt het theoretisch raamwerk geschetst. In de volgende paragraaf worden verschillende verklaringen weergegeven waarom mensen de wet naleven. Er wordt aandacht besteed aan de rol van afschrikking, de rol van de persoonlijke moraal, de rol van morele verbondenheid en aan alternatieve verklaringen zoals gewoonte en obstructie. In de daaropvolgende paragraaf wordt specifieke aandacht besteed aan het concept legitimiteit, een centraal concept binnen de procedurele rechtvaardigheidstheorie. Het theoretisch raamwerk vormt de basis voor het padmodel ter verklaring van de bereidheid tot medewerking met politie en het naleven van de wet. Dit padmodel is voor een groot deel een replicatie van het theoretisch model dat door JACKSON *et al.* (2012) in Engeland en Wales werd getoetst.¹ De toets gebeurt op basis van de meest recente editie van de 'European Social Survey' (ESS-round 5, 2010). Theoretisch verschillende paden worden getoetst waarlangs het gepercipieerde vertrouwen in politie (de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid en de gepercipieerde effectiviteit), via gepercipieerde legitimiteit (morele verbondenheid met, en het plichtsgevoel te gehoorzamen aan politie), leidt tot enerzijds de bereidheid mee te werken met politie en anderzijds normconform gedrag. Een instrumenteel en een individueel normatief pad worden eveneens getoetst op hun verklaringskracht. Zo wordt nagegaan in welke mate het gepercipieerde risico op een sanctie en de persoonlijke moraal van invloed zijn op de bereidheid mee te werken met politie en het naleven van de wet. De mogelijke verschillende paden worden eerst gedetailleerd besproken waarna een paragraaf volgt met de operationalisering. Na een korte paragraaf over de werkwijze en

¹ De studie van JACKSON *et al.* vormde de basis voor de module 'trust' die in de 2010 editie van de ESS werd ontwikkeld. Enkel de beste operationalisering werd behouden in de ESS.

het analyseplan, wordt uitgebreid ingegaan op de resultaten van de toets. Om te eindigen wordt een algemeen besluit met enkele kritische bedenkingen geformuleerd.

2. Waarom leeft men de wet na?

Klassieke criminologische theorieën hebben vooral aandacht voor de vraag *waarom mensen criminaliteit plegen*². Criminaliteit wordt vanuit het (neo-)classicisme verklaard vanuit de idee dat mensen rationeel-economische wezens zijn die een *kosten-batenanalyse* maken vooraleer ze beslissen regels al dan niet te overtreden. Wanneer de baten – de voordelen die men verkrijgt bij het stellen van crimineel gedrag – hoger zijn dan de kosten – het risico op een (zware) straf –, zal men overgaan tot het plegen van criminaliteit (PATERNOSTER, 2010; MATSUEDA, KREAGER & HUIZINGA, 2006). Het verstrengen van straffen, het verhogen van de pakkans en een effectieve uitvoering van straffen, zijn logische beleidsantwoorden op criminaliteit die binnen de ‘crime control’-strategie van deze *instrumentele visie op criminaliteit* passen. Andere visies op ‘crime control’ vertrekken echter niet vanuit de vraag waarom mensen de wet niet naleven, maar wel vanuit de vraag *waarom mensen de wet wel naleven*. Deze theorieën hebben ook aandacht voor een *normatieve benadering*. Terwijl een zuiver instrumentele benadering vooral belang hecht aan formele controle-instanties die instaan voor de sociale controle door onder meer streng te bestraffen, hebben deze theorieën ook oog voor informele sociale controle (HOUGH *et al.*, 2010). Zo zouden ook andere motieven dan louter afschrikking ervoor kunnen zorgen dat burgers zich correct gedragen.

2.1. Instrumentele benadering: de rol van afschrikking

Vertrekkend vanuit de *instrumentele benadering*, ook wel het afschrikingsmodel genoemd, wordt normconform gedrag beoogd door regelovertrekend gedrag te laten samengaan met hoge kosten (TYLER & HUO, 2002). Wettelijke autoriteiten kunnen in die zin het gedrag van burgers beïnvloeden door de dreiging met een sanctie of het effectief opleggen ervan (TYLER, 2006a). Normconform gedrag wordt op die manier verklaard door het *afschrikkend karakter* van de sanctie die samenhangt met het regelovertrekend gedrag. De basis van dit idee ligt in de afschrikkingstheorie. Deze theorie kent haar wortels in de analyse van het menselijk gedrag en werd ontwikkeld door klassieke theoretici zoals Jeremy BENTHAM. BENTHAM stelde dat de ernst, zekerheid en snelheid van bestraffing, de drie sleutelaspecten zijn om het proces van afschrikking te kunnen begrijpen (PRATT *et al.*, 2006; STAFFORD & WARR, 1993; STAFFORD & WARR, 2006; PAUWELS *et al.*, 2011). Individuen zouden in die zin minder snel geneigd zijn criminaliteit te plegen wanneer er een hoog risico is op (1) *een ernstige straf*, (2) *een straf die effectief wordt uitgevoerd en/of* (3) *een straf die snel wordt toegepast na het stellen van het crimineel gedrag*. Onderzoek heeft echter aangetoond dat het verband tussen enerzijds de ernst en zekerheid van bestraffing en anderzijds zelfgerapporteerde criminaliteit, zwak is. Het verband blijkt wel sterker te zijn voor de zekerheid van bestraffing dan voor de ernst ervan (bv. PATERNOSTER, 1987; NAGIN, 1998; PRATT *et al.*, 2006; PATERNOSTER, 2010). Welke straf er kan opgelegd worden bij het plegen van een bepaald misdrijf blijkt met andere woorden geen grote rol te spelen bij de motivatie om dit gedrag effectief te stellen. Het gevoel van straffeloosheid blijkt daarentegen een grotere rol te spelen bij de verklaring van zelfgerapporteerde criminaliteit. Zo zou een gevoel van straffeloosheid positief van invloed kunnen zijn op de aanzet tot crimineel

² Cf. de differentiële associatietheorie van SUTHERLAND, de anomietheorie van MERTON (NEWBURN, 2007; STUART & LANIER, 2004).

gedrag. Omgekeerd zou men eerder worden ontmoedigd om criminaliteit te plegen als men er zeker van is gestraft te worden. Enerzijds kunnen straffen een specifiek afschrikkend effect hebben, namelijk op diegenen die direct gesanctioneerd kunnen worden door het plegen van criminaliteit. Anderzijds kunnen straffen ook een algemeen afschrikkend effect hebben op diegenen die zich bewust zijn van de sancties die opgelegd worden aan anderen wanneer ze criminaliteit plegen. Individuen worden dusdanig afgeschrikt door de intrinsieke of extrinsieke gevolgen die samengaan met sancties of omdat ze angst hebben voor de potentiële toepassing van deze sancties op hun toekomstig wangedrag (MAXWELL, 1997; MAXWELL & GRAY, 2000). De (klassieke) afschrikkingstheorie hecht echter weinig belang aan individuele kenmerken en gedragingen, normen en waarden die de percepties over het risico op een sanctie beïnvloeden en evenmin aan de dynamische processen waarmee deze percepties tot stand komen. Meer nog, de theorie stelt zelfs dat gepercipieerde afschrikking een onafhankelijk effect heeft op zelfgerapporteerde criminaliteit, los van individuele eigenschappen. Enkele studies hebben wel rekening gehouden met individuele karakteristieken die van invloed kunnen zijn op percepties over sancties. Zo vonden PIQUERO, GOMEZ-SMITH & LANGTON (2004) dat lage zelfcontrole een belangrijke predictor blijkt te zijn waarom individuen sancties als oneerlijk percipiëren. Ook WRIGHT *et al.* (2004) vonden een sterker afschrikkingseffect bij individuen met een lage zelfcontrole dan bij de anderen. In onderzoek van PAUWELS *et al.* (2011) werd dit niet teruggevonden. PAUWELS *et al.* vonden wel een (positief) interactie-effect tussen lage moraliteit en percepties over het risico op een sanctie bij vandalisme en geweldsdelicten.

2.2. Normatieve benadering: de rol van de persoonlijke moraal en de rol van morele verbondenheid

Vanuit de sociale psychologie worden psychologische modellen gehanteerd om gedragingen en attitudes van mensen ten aanzien van het rechtssysteem te verklaren. Intrinsieke motivaties liggen in dergelijke normatieve benadering aan de basis van waarom mensen zich al dan niet met respect gedragen ten opzichte van wettelijke instanties. Deze *normatieve benadering* gaat ervan uit dat mensen de wet naleven, niet uit angst om gestraft te worden, maar omdat ze het gevoel hebben dat dit *juist* is en omdat ze zich *moreel verplicht* voelen dit te doen (TYLER & HUO, 2002; TYLER, 2006a). In een invloedrijke publicatie *'Why people obey the law'* (2006a) maakt TYLER een onderscheid tussen twee belangrijke vormen van morele verplichting. Enerzijds zal men zich moreel verplicht voelen normconform gedrag te stellen omdat dit strookt met de *persoonlijke moraal*. Handelingen worden gedreven vanuit een intrinsiek gevoel of iets moreel 'goed' of 'slecht' is. Burgers leven de wet na omdat ze geloven dat het gedrag dat verboden wordt door de wet, ook moreel slecht is. Ook als dit gedrag legaal zou zijn, of men zou door dit gedrag te stellen voordelen kunnen verwerven, dan nog zou men dit niet doen aangezien dit ingaat tegen de eigen morele principes. In dezelfde lijn zal men wel overgaan tot het plegen van criminaliteit wanneer men het gedrag dat verboden wordt door de wet, beschouwt als moreel correct of minstens moreel neutraal (JACKSON *et al.*, 2012). Tal van criminologisch onderzoek is gebeurd naar de relatie tussen enerzijds de persoonlijke moraal en anderzijds zelfgerapporteerde criminaliteit (bv. CHAPPLE *et al.*, 2005; HAWKINS *et al.*, 1998; HERRENKOHL *et al.*, 2001; HIRSCHI, 1969; Jan STAMS *et al.*, 2006; LOEBER & STOUTHAMER, 1998; SVENSSON, 2004). Er is echter weinig aandacht besteed aan de relatie tussen de persoonlijke moraal en de bereidheid mee te werken met politie.

Anderzijds stelt TYLER dat mensen normconform gedrag stellen uit het *geloof dat het strafrechtssysteem legitiem is*. Ook attitudes van mensen ten aanzien van wettelijke

autoriteiten worden beïnvloed door wat mensen aanvoelen als 'goed' of 'slecht'. Als wettelijke autoriteiten rechtvaardigheid hoog in het vaandel dragen, en dus moreel correct handelen, zal men zich verplicht voelen te gehoorzamen aan deze wettelijke autoriteiten (TYLER & HUO, 2002). SMITH (2007) gaat ervan uit dat gepercipieerde legitimiteit afhangt van het feit of politie dezelfde waarden en normen deelt als de bevolking. Het gevoel van *morele verbondenheid* met politie zorgt ervoor dat men als burger de politie gehoorzaamt en meewerkt met politie. Het is mogelijk dat niet alle wetten in overeenstemming zijn met een individu zijn of haar morele principes. Het is precies de gepercipieerde legitimiteit die bij de burgers voor de erkenning zorgt dat (1) *de sociale orde een systeem nodig heeft van wetten die nageleefd dienen te worden, en (2) er een autoriteit nodig is die deze wetten kan afdwingen, los van individuele voorkeuren en of men al dan niet akkoord is met een specifieke wet* (JACKSON *et al.*, 2012).

Het verschil tussen de morele verbondenheid met politie en de persoonlijke moraal is dat men in dit eerste geval correct handelt omdat men zich daartoe moreel verplicht voelt ten opzichte van een externe, legale autoriteit die men als legitiem percipieert. Bij de persoonlijke moraal daarentegen, gaat het om een geïnternaliseerde verplichting om het eigen gevoel van wat moreel 'goed' of 'slecht' is, te volgen. In tegenstelling tot de instrumentele benadering, ligt volgens de normatieve benadering de reden waarom mensen de wet naleven, overheidsinstanties gehoorzamen en bereid zijn om mee te werken met actoren van het strafrechtssysteem, in het gevoel van een morele verplichting en niet in het eigen belang. Uit deze normatieve benadering volgt dat de dreiging met een sanctie er niet zal voor zorgen dat mensen de wet naleven, wel is het van groot belang dat instanties zoals politie en justitie als legitiem worden gepercipieerd door de bevolking. Vooral de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid is van groot belang voor de attitudevorming van de burger ten opzichte van wettelijke instanties (TYLER, 2003, 2006a, 2007, 2011). Wanneer politie en justitie correct handelen, zal de burger deze instanties als legitiem aanzien. Uiteraard is het voor de overheid veel eenvoudiger om hierop in te spelen dan op de persoonlijke moraal. De overheid kan immers via regelgeving (bv. een deontologische code, de 'Wet op het politieambt') bepalen welke normen en waarden wettelijke autoriteiten dienen na te streven. Daartegenover heeft de overheid geen grip op het gevoel dat iemand heeft over wat 'goed' of 'slecht' is. Wanneer de politie niet als legitiem wordt gepercipieerd omdat ze onrechtvaardig handelt, zal de bevolking de politie als autoriteit in vraag stellen. De vraag rijst dan of de politie wel in de juiste positie zit om correct gedrag af te dwingen aangezien ze zelf niet correct handelt.

Hoewel de hierboven besproken modellen dominant zijn in de literatuur, worden er nog andere redenen gerapporteerd waarom individuen de wet naleven (BOTTOMS, 2001; JACKSON *et al.*, 2012). Het meest voor de hand liggende antwoord op de vraag waarom mensen de wet naleven zou zijn dat het een *gewoonte* is geworden. Het naleven van de wet zou zijn vastgeroest in het dagelijks leven. Ook als de opportuniteit zich zou voordoen, is het onwaarschijnlijk dat men de wet zal breken omdat men dit niet gewoon is te doen. Daarnaast kan men ook in de onmogelijkheid verkeren om criminaliteit te plegen. Men leeft de wet dan na omwille van *obstructie* (HOUGH, 2012). BOTTOMS (2001) spreekt in dit verband veeleer over *'de dwang'* om de wet na te leven. Zo kunnen individuen bijvoorbeeld bepaalde criminele gedragingen niet stellen wanneer ze slapen (natuurlijke obstructie) of wanneer ze zijn opgesloten in de gevangenis of een instelling (uitgelokte obstructie). Ook omgevingsfactoren kunnen er voor zorgen dat men 'gedwongen' wordt de wet na te leven. Wanneer de gelegenheid zich niet voordoet, kan men ook geen criminaliteit plegen. Situationele preventiestrategieën zijn dan relevant opdat men de wet zou naleven. In deze bijdrage wordt de nadruk echter gelegd op de normatieve benadering en in mindere

mate op de instrumentele benadering. Normconform gedrag door gewoonte en obstructie vormen niet de focus van deze studie.

3. Legitimiteit als centraal begrip binnen de procedurele rechtvaardigheidstheorie

Legitimiteit is een centraal begrip binnen de procedurele rechtvaardigheidstheorie. Geen enkele moderne, democratische samenleving kan ontsnappen aan het belang van de legitimiteit van haar instellingen. Legitimiteit is van cruciaal belang wil men een effectieve werking van de democratische instellingen, waaronder politie en justitie, garanderen (VAN DAMME & PAUWELS, 2011). Onderzoek heeft reeds aangetoond dat de legitimiteit van autoriteiten een belangrijke rol speelt in het verwerven van publieke steun voor de genomen beslissingen en opgelegde regels van deze autoriteiten (HINDS & MURPHY, 2007). Legitimiteit kan op twee manieren worden ingevuld. Enerzijds is er de *objectieve legitimiteit* waarbij een instelling kan doorgaan als legitiem wanneer ze aan bepaalde objectieve standaardcriteria voldoet, zoals het ontbreken van corruptie of het naleven van een verantwoordingsplicht (HOUGH *et al.*, 2010). Anderzijds is er de *subjectieve of gepercipieerde legitimiteit*, waarbij het er niet toe doet of een instelling al dan niet aan objectieve criteria voldoet, maar wel of een instelling als legitiem wordt gepercipieerd door de bevolking. In tegenstelling tot de eerste invulling van legitimiteit, zal een overheidsinstantie die als legitiem gepercipieerd wordt, op een vrijwillige publieke steun kunnen rekenen (HOUGH, 2010).

HUYSE (1996) definieert legitimiteit als volgt: 'de overtuiging, in brede lagen van de bevolking, dat de politieke instellingen en hun equipage het vertrouwen waard zijn'. Deze definitie sluit aan bij de tweede invulling van het begrip, de gepercipieerde legitimiteit. Uit deze definitie kan worden afgeleid dat vertrouwen en legitimiteit twee sterk verweven concepten zijn. TYLER (2003, 2006a, 2007, 2011) heeft reeds aangetoond dat *het vertrouwen in de eerlijkheid en rechtvaardigheid* van het legale systeem meer bijdraagt aan de perceptie van legitimiteit dan *het vertrouwen in de effectiviteit* ervan. Algemeen wordt gebruik gemaakt van twee criteria om een oordeel te vormen over de eerlijkheid van procedures die worden gebruikt door wettelijke autoriteiten. Concreet gaat het over *de kwaliteit van het beslissingsproces* en *de kwaliteit van de persoonlijke behandeling*. Burgers willen ten eerste het gevoel hebben dat autoriteiten hun vraag en/of probleem eerlijk, onpartijdig en objectief behandelen. Ze willen op dezelfde manier behandeld en geholpen worden als ieder ander persoon in dezelfde situatie. Neutraliteit dient centraal te staan in het beslissingsproces. Ten tweede willen burgers vooral waardig en respectvol behandeld worden, ongeacht hun rol als slachtoffer, dader of getuige. Men wil dat er respect getoond wordt voor hun rechten en positie binnen de samenleving. Als derde en laatste punt, dat kan geplaatst worden onder beide criteria, stellen TYLER en FAGAN (2008) dat het ook belangrijk is dat burgers de mogelijkheid krijgen hun visies en gedrag uit te leggen alvorens de politie bepaalde beslissingen neemt. Ze willen actief participeren in discussies tijdens het beslissingsproces. Een burger zal een autoriteit dus als rechtvaardig percipiëren wanneer hij erin gelooft gelijk, eerlijk, respectvol en waardig behandeld te worden door deze autoriteit (MURPHY, 2003, 2005). De gepercipieerde rechtvaardigheid komt bovendien de gepercipieerde legitimiteit ten goede.

Vanuit een psychologisch perspectief betekent een legitieme autoriteit dat burgers het *bestaan van deze autoriteit erkennen* en tevens *het recht van deze autoriteit om gezag af te dwingen en macht te gebruiken* (TYLER, 2006a, 2006b). Toegepast op politie betekent dit dat een legitieme politie het recht heeft om te bevelen, om geweld te gebruiken indien de

wet niet wordt nageleefd en dat dit recht wordt erkend door de burger. Legitimiteit wordt beschouwd als *een eigenschap* van een autoriteit, een wet of een instelling die niet louter instrumenteel is ingegeven, maar gebaseerd is op de oriëntatie van de sociale waarden van de bevolking naar de autoriteiten toe. HINDS en MURPHY (2007: 27) stellen dat ‘... *people defer to and obey an official directive or command by legitimate institutions because people respect (and accept) the institution’s authority to make decisions and not because of the threat of sanction for disobedience*’. Burgers zullen dus *vrijwillig gehoorzamen* omwille van *respect* voor politie als autoriteit, eerder dan uit schrik voor de sancties die vasthangen aan ongehoorzaam gedrag. In hun studie maken JACKSON *et al.* (2012) een onderscheid tussen twee specifieke dimensies van legitimiteit. Gepercipieerde legitimiteit is volgens hen niet alleen de *publieke erkenning van macht* die gebaseerd is op de idee dat een legitieme autoriteit het recht heeft te worden geëerbiedigd, maar ook de *rechtvaardiging van macht* die gebaseerd is op de perceptie dat politie en bevolking dezelfde waarden en normen delen. De perceptie dat politie legitiem is, komt dus niet alleen tot stand door de bereidheid om de instantie te gehoorzamen (= publieke erkenning), maar ook door het geloof dat politie dezelfde waarden en normen deelt als de burger (morele rechtvaardiging, cf. morele verbondenheid). Reeds verschillende studies hebben aangetoond dat er een samenhang bestaat tussen enerzijds de mate waarin de politie als legitiem wordt gepercipieerd en anderzijds verschillende vormen van publieke steun aan politie zoals de bereidheid om mee te werken met de politie en de wet na te leven (TYLER & HUO, 2002; TYLER, 2006A; REISIG, BRATTON & GERTZ, 2007; TYLER & FAGAN, 2008; MURPHY, 2009; REISIG & LLOYD, 2009; HOUGH *et al.*, 2010; MURPHY & CHERNEY, 2012; JACKSON *et al.*, 2012). Volgens TYLER moeten politiestrategieën dan ook gericht zijn op het inwinnen van het vertrouwen van de burger zodat politie als legitiem wordt gepercipieerd en dat op die manier vrijwillige gehoorzaamheid wordt bewerkstelligd (HOUGH *et al.*, 2010).

4. Toetsbare padmodellen ter verklaring van de bereidheid tot medewerking met politie en het naleven van de wet

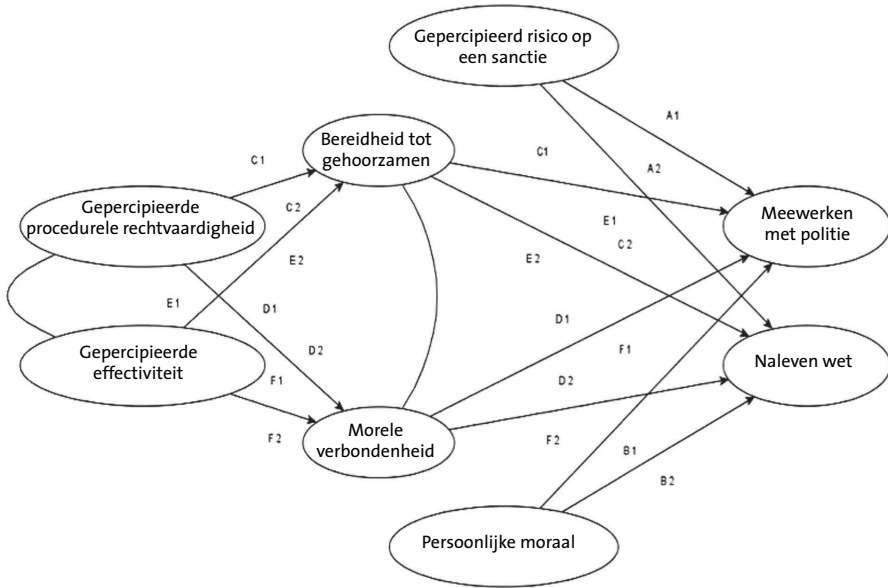
JACKSON *et al.* (2012) identificeerden eerder verschillende paden waarlangs burgers bereid zijn tot medewerking met politie en het naleven van de wet. In deze bijdrage nemen we het uitgangspunt in de studie van JACKSON *et al.* (2012) over en toetsen we een model waarbij er wordt vertrokken van vier exogene variabelen: gepercipieerd risico op een sanctie, gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid van politie, gepercipieerde effectiviteit van politie en persoonlijke moraal. Er wordt verondersteld dat morele verbondenheid met politie en de bereidheid politie te gehoorzamen tussenliggende variabelen zijn die verklaren waarom individuen bereid zijn mee te werken met politie en waarom ze de wet naleven.

Figuur 1 betreft een visuele voorstelling van het theoretisch padmodel. Paden A 1 en A 2 geven de eerder besproken instrumentele benadering weer. Er wordt verondersteld dat men zal meewerken met politie of de wet naleven omdat men anders het risico loopt gesanctioneerd te worden.

Paden B 1 en B 2 hebben betrekking op de individuele, normatieve benadering. Zo wordt verondersteld dat men in bepaalde gevallen zal meewerken met politie en specifieke wetten zal naleven omdat dit overeenstemt met de eigen morele principes. Wanneer men niet gelooft in de morele correctheid, zal men in bepaalde gevallen dus niet bereid zijn om mee te werken met politie en/of criminaliteit plegen.

Paden C 1 en C 2, D 1 en D 2, E 1 en E 2, en F 1 en F 2 vertrekken vanuit het vertrouwen van de burger in politie, niet vanuit het eigen belang of vanuit de eigen morele principes met betrekking tot een specifieke wet of gedraging. Er wordt verondersteld dat het vertrouwen

FIGUUR 1: THEORETISCH PADMODEL: DIVERSE PADEN LEIDEN TOT HET MEEWERKEN MET POLITIE EN HET NALEVEN VAN DE WET

in politie gevormd wordt door enerzijds de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid en anderzijds de gepercipieerde effectiviteit van politie. We verwachten een sterker statistisch effect van de gepercipieerde rechtvaardigheid op de vorming van het vertrouwen dan van de gepercipieerde effectiviteit. Zoals in de theoretische achtergrond van deze studie reeds uiteengezet werd, is het publiek vertrouwen in politie noodzakelijk opdat politie als legitiem wordt gepercipieerd. Op basis van de studie van JACKSON *et al.* (2012) wordt ook een onderscheid gemaakt tussen twee dimensies van gepercipieerde legitimiteit namelijk de bereidheid om politie te gehoorzamen en de morele verbondenheid met politie. Paden C 1 en C 2, D 1 en D 2 vertrekken vanuit de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid naar enerzijds de bereidheid om politie te gehoorzamen en anderzijds de morele verbondenheid met politie. Paden E 1 en E 2, F 1 en F 2 vertrekken vanuit de gepercipieerde effectiviteit van politie naar enerzijds de bereidheid om politie te gehoorzamen en anderzijds de morele verbondenheid met politie. De theorie stelt dat er verwacht kan worden dat de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid een groter effect heeft op de gepercipieerde legitimiteit dan de gepercipieerde effectiviteit. Paden C 1 en C 2, E 1 en E 2 geven verder weer dat wanneer men de autoriteit, en dus de macht van politie erkent, dit ertoe zal leiden dat men ook meer bereid zal zijn mee te werken met politie en de wet zal naleven. Daarnaast geven paden D 1 en D 2, F 1 en F 2 weer dat men met politie zal meewerken en de wet naleven als men ook een morele verbondenheid voelt met politie, dit doordat politie dezelfde morele waarden en normen vooropstelt. De macht van politie wordt op die manier gerechtvaardigd. Niet het geloof dat een specifieke gedraging moreel fout is, de loutere erkenning van de macht van politie of een hoog risico op een straf zouden leiden tot het meewerken met politie en het naleven van de wet, maar wel het zich moreel identificeren met de politie en de groep waarvoor de politie staat.

JACKSON *et al.* (2012) vonden geen empirische ondersteuning voor een verband tussen het gepercipieerd risico op een sanctie en het naleven van de wet. De persoonlijke moraal daarentegen bleek wel een significante predictor te zijn. Verder vonden JACKSON *et al.* een sterke empirische ondersteuning voor de statistische effecten van de procedurele rechtvaardigheid op de morele verbondenheid met politie en de bereidheid tot het gehoorzamen aan politie. Het vertrouwen in de effectiviteit van politie daarentegen bleek slechts een zwakke voorspeller te zijn in de verklaring van morele verbondenheid. Deze variabele had bovendien geen significant effect op de bereidheid de politie te gehoorzamen. Verder vonden de onderzoekers geen direct effect van de bereidheid de politie te gehoorzamen op het naleven van de wet. Wel stelden ze een indirect effect vast van deze variabele op het naleven van de wet. Zo bleek de bereidheid de politie te gehoorzamen wel een sterk positief effect te hebben op de gepercipieerde legitimiteit van de wet. Deze belangrijkste variabele bleek verder een predictor te zijn voor normconform gedrag. JACKSON *et al.* stelden ook een effect vast van morele verbondenheid op het naleven van de wet. Iemand die het gevoel had dezelfde waarden en normen voorop te stellen als de politie, bleek namelijk minder criminaliteit te plegen dan de anderen.

In deze studie wordt het theoretisch model niet alleen getoetst op haar verklaringskracht voor het naleven van de wet, maar ook voor de bereidheid mee te werken met de politie.

5. Data

In de loop van 2011 zijn de eerste gegevens beschikbaar gesteld van ronde 5 (2010) van de *European Social Survey* (ESS). De ESS brengt houdingen, waarden en opinies van de inwoners van meer dan 30 Europese landen in kaart en laat zien hoe deze zich ontwikkelen. Bovendien heeft de ESS ook tot doel de methodologische standaarden van surveys, zowel binnen als buiten Europa, te verhogen. De ESS staat er om bekend één van de meest kwaliteitsvolle surveys te zijn waarin enorm veel inspanningen worden geleverd om de responsgraden hoog te houden en de betrouwbaarheid en geldigheid van het meetinstrument te garanderen. In ronde 5 werd extra aandacht besteed aan twee onderwerpen: (1) werk, familie en welzijn: de implicaties van de economische recessie en (2) vertrouwen in de politie en rechtbanken. In deze bijdrage maken we gebruik van de Belgische data van de ESS (ronde 5). Enkel personen boven de 15 jaar afkomstig uit een privaat huishouden werden bevraagd, los van hun nationaliteit, taal of ((il)legale) status. Gegevens werden verzameld van 1704 respondenten gedurende september 2010 tot januari 2011 via een face-to-face bevraging. Dit betreft een responsgraad van 53,43% (NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES, 2012). De voornaamste redenen van non-respons waren: weigering, geen contact ondanks vier pogingen, mentaal of fysiek in de onmogelijkheid deel te nemen aan het onderzoek en de taalbarrière.

6. Operationalisering

Om abstracte concepten waarneembaar of meetbaar te maken dienen ze geoperationaliseerd te worden. Dit is 'het vertalen van het theoretisch, conceptueel model in empirische termen en relaties' (BILLIET, 1996: 47). Om de attitudes van burgers ten aanzien van politie te meten, werden in de *European Social Survey* likertschalen gehanteerd waarbij de abstracte concepten gemeten werden aan de hand van weloverwogen sets van items (PAUWELS, 2012). Deze items of indicatoren betreffen afzonderlijke vragen of stellingen die in de survey dienden beantwoord te worden. Elke schaal werd getoetst op haar betrouwbaarheid

door het berekenen van de *Cronbach's alpha*.³ Een kritiek die vaak gemaakt wordt op het werken met secundaire data is dat de keuzevrijheid voor wat betreft de operationalisatie ontbreekt.⁴ De 'trust-module' die werd ontwikkeld voor ronde 5 van de ESS is echter zeer secuur voorbereid. Een multidisciplinair team van onderzoekers, het Euro-Justis team, was hiervoor verantwoordelijk⁵. Op basis van een doordacht theoretisch raamwerk werden vragen ontwikkeld die de *trust-module* zouden uitmaken. Pilootstudies in Bulgarije en het Verenigd Koninkrijk hadden tot doel de kwaliteit van de module te testen. Hierbij werd aandacht besteed aan de verwoording van de vragen, de verwachte relaties tussen de variabelen, het identificeren van de beste indicatoren en de tijd die het beantwoorden van de vragen in beslag zou nemen (JACKSON *et al.*, 2011). Uiteindelijk werden de 45 beste indicatoren geselecteerd. In deze studie zijn we dan wel beperkt tot het aanbod van de ESS, toch zijn de operationalisering van hoogstaande kwaliteit.⁶ In wat volgt worden de operationalisering van de concepten die gebruikt werden in deze studie weergegeven.

De perceptie van vertrouwen in de *procedurele rechtvaardigheid* werd geoperationaliseerd door een gesommeerde likertschaal van drie items met betrekking tot de kwaliteit waarmee de politie burgers behandelt en de kwaliteit van de besluitvorming die de politie hanteert. Het betreffen de volgende drie items: 'Gebaseerd op wat u heeft gehoord of wat u zelf heeft meegemaakt, hoe vaak zou u zeggen dat de politie in het algemeen de mensen in België met respect behandelt?' (D15), 'Ongeveer hoe vaak zou u zeggen dat de politie eerlijke, onpartijdige beslissingen maakt in zaken die ze behandelt?' (D16), 'En bij het omgaan met mensen in België, hoe vaak zou u zeggen dat de politie in het algemeen haar beslissingen en daden uitlegt wanneer daar om gevraagd wordt?' (D17). Er werden telkens vier antwoordmogelijkheden aangeboden gaande van helemaal niet vaak tot heel erg vaak. Hoge scores op de schaal reflecteren een hoge mate van gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid (Cronbach's alpha= 0.65).

De perceptie van vertrouwen in de effectiviteit van politie betrof eveneens een gesommeerde likertschaal bestaande uit twee items: 'Op basis van wat u heeft gehoord of zelf heeft meegemaakt, hoe succesvol denkt u dat de politie is in het voorkomen van misdrijven in België waarbij geweld wordt gebruikt of met geweld wordt bedreigd?' (D12), 'En hoe succesvol denkt u dat de politie is in het aanhouden van mensen die woninginbraken plegen in België?' (D13). Men diende te antwoorden op een 10-puntenschaal gaande van uiterst onsuccesvol (0) tot uiterst succesvol (10). Een hoge score op deze schaal wijst op een hoog vertrouwen in de effectiviteit van politie (Cronbach's alpha= 0.77).

Bij de operationalisering van de *gepercipieerde legitimiteit* werd rekening gehouden met de twee dimensies die ook door JACKSON *et al.* (2012) worden onderscheiden, namelijk een morele dimensie (*morele verbondenheid met politie*) en een gedragsmatige dimensie

³ Dit is een maat voor de interne consistentie van een set items. Alle items dienen immers hetzelfde concept te meten. In onderzoek wordt de vuistregel gehanteerd dat de Cronbach's alpha minimaal 0.80 moet zijn. Een lager cijfer duidt op een weinig interne samenhang tussen de items. In de praktijk worden echter Cronbach's alpha-waarden van 0.60 ook geaccepteerd (BAARDA & DE GOEDE, 1995; PAUWELS, 2012).

⁴ Deze analyse betreft een primaire analyse op secundaire data. We hebben deze theorie ook getoetst op primair verzamelde data, met name op een survey afgenomen bij studenten. Dit met de idee in het achterhoofd dat wanneer een theorie algemeen is, ze ook zou moeten gelden voor studenten. Dezelfde resultaten werden gevonden bij beide analyses. Het werken met secundaire data hoeft dus niet gezien te worden als een belemmering, integendeel.

⁵ Meer informatie over het Euro-Justis team kan teruggevonden worden op volgende website: <http://www.eurojustis.eu>.

⁶ Het Euro-Justis project heeft ondertussen ook data verzameld van pilootstudies in Italië, Bulgarije, Litouwen, de Tsjechische Republiek en Frankrijk waar een set van 166 items werd getest m.b.t. vertrouwen, legitimiteit, bereidheid tot samenwerken met politie, naleven van de wet, onveiligheidsgevoelens en punitiviteit (HOUGH & SATO, 2011).

(*bereidheid te gehoorzamen aan politie*). Hoewel beide gesommeerde likertschalen met elkaar in verband staan, heeft de verkennende factoranalyse aangetoond dat beide dimensies zich ook empirisch voldoende onderscheiden. *Morele verbondenheid met politie* werd gemeten aan de hand van de volgende items: 'De politie heeft over het algemeen hetzelfde gevoel als ik over wat goed en fout is.' (D21), 'De politie verdedigt waarden die belangrijk zijn voor mensen zoals ik.' (D22) en 'Over het algemeen sta ik achter de manier waarop de politie doorgaans optreedt.' (D23). Aan de respondenten werd gevraagd om aan te duiden op een vijf-puntenschaal in welke mate ze akkoord gaan met de genoemde stellingen (waarbij 1= helemaal eens en 5= helemaal oneens). De items op deze schaal werden gehercodeerd zodat een hoge score op de schaal zou wijzen op een grote morele verbondenheid met politie (Cronbach's alpha= 0.76). De *bereidheid om te gehoorzamen aan politie* betrof de volgende drie items: 'In hoeverre is het uw plicht om ...: '... achter de besluiten van de politie te staan, zelfs als u het er niet mee eens bent?' (D18), '... te doen wat de politie zegt, zelfs als u de redenen niet begrijpt of u het er niet mee eens bent?' (D19), '... te doen wat de politie zegt, zelfs als u de manier waarop zij u behandelt niet prettig vindt?' (D20). Men diende te antwoorden op een tien-puntenschaal gaande van helemaal niet mijn plicht (0) tot volledig mijn plicht (10). Hoge scores op de schaal reflecteren een sterke bereidheid om te gehoorzamen aan politie (Cronbach's alpha= 0.83).

Het gepercipieerd risico op een sanctie werd gemeten aan de hand van een gesommeerde likertschaal waarbij drie regelmatig voorkomende misdrijven aan de respondenten werden voorgelegd. Telkens dienden ze aan te geven hoe waarschijnlijk ze het vinden dat ze zelf aangehouden en bestraft zouden worden bij het plegen van het specifiek misdrijf. Gepolst werd naar het risico op een aanhouding en bestraffing bij: 'het indienen van een overdreven hoge of valse verzekeringsclaim' (D4), 'iets te kopen waarvan men dacht dat het misschien gestolen was' (D5) en 'een verkeersovertreding door te snel te rijden of door een rood licht te rijden' (D6) (vier-puntenschaal met 1= helemaal niet waarschijnlijk en 4= erg waarschijnlijk). Hoge scores op de schaal wijzen erop dat men het risico op een sanctie hoog inschat (Cronbach's alpha= 0.74).

De operationalisering van de persoonlijke moraal werd gedaan aan de hand van dezelfde misdrijven. Er werd aan de respondenten gevraagd aan te geven hoe verkeerd het is om: 'een overdreven hoge of valse verzekeringsclaim in te dienen' (D1), 'iets te kopen waarvan men dacht dat het misschien gestolen was' (D2) en 'een verkeersovertreding te begaan zoals te snel rijden of door een rood licht te rijden' (D3). Antwoordmogelijkheden gingen van helemaal niet verkeerd (1) tot totaal verkeerd (4). Hoge scores op de schaal wijzen erop dat men sterk de intrinsieke morele principes vooropstelt (Cronbach's alpha= 0.65).

Een gesommeerde schaal van drie items werd gebruikt om de *bereidheid van respondenten om mee te werken met politie* te meten. Respondenten dienden enkele vragen te beantwoorden over wat ze zouden doen als ze getuige waren van een misdrijf. Aan hen werd gevraagd: 'Stel dat u buitenshuis bent en u ziet iemand een man tegen de grond duwen en zijn portefeuille stelen. Hoe waarschijnlijk is het dat u de politie zou bellen?' (helemaal niet waarschijnlijk – erg waarschijnlijk) (D40), 'Hoe bereidwillig zou u zijn om de dader te identificeren?' (D41) (helemaal niet bereidwillig – erg bereidwillig) en 'Hoe bereidwillig zou u zijn om te getuigen in de rechtbank tegen de beschuldigde?' (D42) (helemaal niet bereidwillig – erg bereidwillig). Hoge scores op deze schaal geven een indicatie voor een grote bereidheid om mee te werken met politie (Cronbach's alpha= 0.79).

Het naleven van de wet of wetsgetrouw gedrag werd gemeten aan de hand van de vraag: 'Hoe vaak heeft u in de afgelopen vijf jaar iets gekocht waarvan u dacht dat het misschien gestolen was?' (D44) De antwoordmogelijkheden waren: nooit, één keer, twee

keer, drie of vier keer, vijf keer of meer. Wanneer men minstens één maal rapporteerde, betekent dit dat men de wet niet strikt naleeft.⁷

7. Werkwijze en analyseplan

Om het theoretisch model te toetsen, werd gebruik gemaakt van zogenaamde structurele vergelijkingmodellen ('*structural equation modeling*', SEM). Structurele vergelijkingmodellen bieden de mogelijkheid na te gaan in hoeverre een bepaald theoretisch model de relaties tussen de geobserveerde variabelen kan verklaren. Structurele vergelijkingmodellen bestaan uit een meetmodel en een structureel model. In het meetmodel worden de relaties tussen de geobserveerde en de latente variabelen gespecificeerd. De latente variabelen, in onderhavige studie, waren de factoranalytisch geconstrueerde variabelen uit de theorie van TYLER. De variabelen of items waarop men een factoranalyse wil doen, moeten aan bepaalde voorwaarden voldoen, anders is factoranalyse niet zinvol. Ten eerste moet het meetniveau van deze variabelen van tenminste intervalniveau zijn. Ten tweede dient het aantal respondenten voldoende groot te zijn (vuistregel: liefst tenminste tienmaal zoveel respondenten als variabelen). Ten derde mag de onderzoeksgroep niet homogeen zijn (dan levert een factoranalyse geen duidelijke factoren op), maar mag ze ook niet bestaan uit heel verschillende subgroepen (dan spelen verschillende factorstructuren misschien door elkaar heen). Omdat alle items van ordinaal meetniveau zijn en niet voldoen aan de voorwaarde van een multivariaat normale verdeling, werden alle structurele vergelijkingmodellen uitgevoerd op basis van de asymptotische covariantiematrix. Hierdoor worden de standaardfouten geschat met de '*Weighted Least Squares*' (WLS)-methode (JÖRESKOG, SÖRBOM, DU TOIT & DU TOIT, 1999: 181). In hun onderzoek hebben JACKSON *et al.* (2012) dezelfde toetsingsprocedure gebruikt. Toch is er een subtiel verschil met dit onderzoek. In dit onderzoek wordt namelijk vertrokken vanuit de asymptotische covariantiematrix voor ordinale variabelen, terwijl JACKSON *et al.* vertrokken vanuit likertscores.

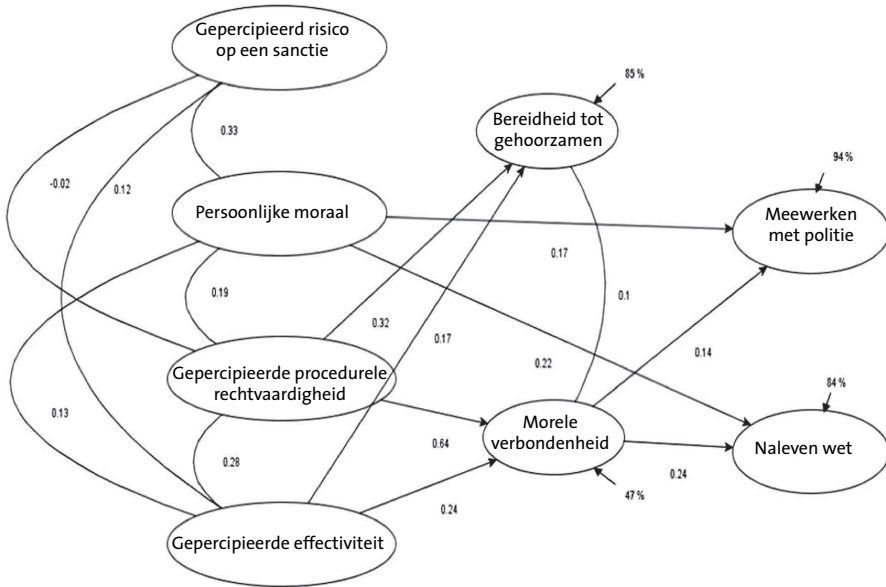
8. Resultaten

Het theoretisch padmodel uit figuur 1 werd getoetst en weerlegd. Figuur 2 en tabel 1 visualiseren de resultaten van het statistisch model dat best bij de data past. Voor de duidelijkheid wordt enkel het structureel model gepresenteerd.⁸ Het meetmodel is raadpleegbaar in de bijlage.

⁷ In de ESS werden oorspronkelijk drie zelfrapportage-items voorzien: 'Hoe vaak heeft u in de afgelopen vijf jaar. '... een overdreven hoge of valse verzekeringsclaim ingediend?' (D43), '... iets gekocht waarvan u dacht dat het misschien gestolen was?' (D44), '... een verkeersovertreding begaan zoals te snel rijden of door een rood licht rijden?' (D45). De antwoordmogelijkheden waren: Nooit, Eén keer, Twee keer, 3 of 4 keer, 5 keer of meer. De praktijk liet echter zien dat deze operationalisering niet optimaal is en nauwelijks bruikbaar in empirisch onderzoek. De overgrote meerderheid (1678 van de 1704 respondenten) antwoordde 'Nooit' op de vraag of men in de afgelopen vijf jaar een overdreven hoge of valse verzekeringsclaim heeft ingediend. Het omgekeerde geldt voor de vraag naar de zelfgerapporteerde snelheidsovertreding. Hier was het een kleine minderheid (720 van de 1704 respondenten) die 'Nooit' heeft geantwoord. Deze twee items kenden overduidelijk een onvoldoende variatie. Enkel met de vraag of men in de laatste vijf jaar iets heeft gekocht waarvan men dacht dat het misschien gestolen was, kon worden verder gewerkt in de analyses, aangezien deze vraag voldoende variatie gaf. Het spreekt voor zich dat we deze tekortkoming in de ESS moeten meenemen bij de interpretatie van de bevindingen. Dit is eigen aan het werken met secundaire data. Men is gedwongen te roeien met de riemen die men heeft.

⁸ In dit onderzoek werd geopteerd om zowel het meten van de wet als de bereidheid mee te werken met politie in één model te toetsen. Wanneer twee aparte modellen werden getoetst, verkregen we dezelfde resultaten. De model fit is even goed namelijk .03 in plaats van .028.

FIGUUR 2: RESULTATEN PADMODEL TER VERKLARING VAN HET MEEWERKEN MET POLITIE EN HET NALEVEN VAN DE WET

Chi-Square= 413,94, df 176, p=0.00000. CFI 0.93; AGFI 0.91; RMSEA 0.028

TABEL 1: STRUCTURAL EQUATIONS – DIRECTE EFFECTEN – GESTANDAARDISEERDE PADCOËFFICIËNTEN VAN HET STRUCTUREEL MODEL (MET STANDAARDFOUTEN EN T-WAARDEN ONDER DE COËFFICIËNTEN)

Gehoorz.=	0.17*effect. (0.049)	+0.32*proc.recht. (0.041)	Errorvar.= 0.85 (0.063)	R ² = 0.15
	3.47	7.82	13.53	
Mor.verb.=	0.24*effect. (0.053)	+0.64*proc.recht. (0.044)	Errorvar.= 0.47 (0.053)	R ² = 0.53
	4.49	14.53	8.90	
Meewerk.=	0.14*mor.verb. (0.037)	+0.17*pers.mor. (0.039)	Errorvar.= 0.95 (0.070)	R ² = 0.055
	3.76	4.24	13.45	
Nalev.wet=	0.24*mor.verb. (0.050)	+0.22*pers.mor. (0.053)	Errorvar.= 0.61 (0.054)	R ² = 0.16
	4.79	4.08	11.32	

Chi-Square= 413,94, df 176, p=0.00000. CFI 0.93; AGFI 0.91; RMSEA 0.028

Error covariantie tussen bereidheid tot gehoorzamen en morele verbondenheid⁹ = 0.1

Uit de resultaten werd er geen empirisch bewijs gevonden dat instrumentele motivaties aan de basis zouden liggen voor de bereidheid van de burger om samen te werken met

⁹ Aangezien het hier gaat om twee dimensies van eenzelfde begrip ('legitimiteit') achten we het niet wenselijk een 'causale pijl' te trekken tussen deze twee dimensies. Wanneer een dimensie van een begrip het andere verklaart, is een tautologie nooit veraf.

politie en de wet na te leven. Net zoals in de studies van JACKSON *et al.* (2012) en HOUGH *et al.* (2010) kent het afschrikkingsmodel, zoals hierboven in de theoretische achtergrond van deze studie omschreven, in België geen ondersteuning.

Het gepercipieerd vertrouwen in politie blijkt, zoals verondersteld, wel een belangrijke predictor te zijn voor wat betreft de gepercipieerde legitimiteit. Verwacht werd dat vooral het gepercipieerd vertrouwen in de procedurele rechtvaardigheid van belang is voor de legitimiteit van politie. De resultaten bevestigen deze veronderstelling. Er bestaat een sterk positief effect van gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid (0.64), en een minder sterk van de gepercipieerde effectiviteit van politie (0.24), op de morele verbondenheid met politie. Wanneer politie de burger dus eerlijk en respectvol behandelt, zal die ook het gevoel hebben dat beiden aan dezelfde kant staan. 53% van de variantie in morele verbondenheid wordt bovendien verklaard door het model. Voor wat betreft de bereidheid tot het gehoorzamen aan politie, is het effect van gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid (0.32) eveneens groter dan het effect van gepercipieerde effectiviteit van politie (0.17), maar de variantie van de bereidheid tot het gehoorzamen aan politie die verklaard wordt door het model, bedraagt slechts 15%. Dit wijst erop dat er tal van andere verklaringen mogelijk zijn waarom burgers bereid zijn te gehoorzamen aan politie. In de studie van JACKSON *et al.* (2012) werden gelijkaardige resultaten gevonden.

Verwacht werd dat de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid en de gepercipieerde effectiviteit van de politie een effect zouden hebben op de bereidheid mee te werken met de politie en het naleven van de wet. Dit effect zou indirect zijn en lopen via de intermediaire variabelen bereidheid te gehoorzamen aan de politie en morele verbondenheid. Het pad dat vertrekt vanuit de exogene variabele gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid via de bereidheid de politie te gehoorzamen naar zowel de bereidheid mee te werken met de politie en het naleven van de wet, loopt dood bij de bereidheid tot het gehoorzamen aan de politie. Ook het pad dat vertrekt vanuit de gepercipieerde effectiviteit naar de bereidheid mee te werken met de politie en het naleven van de wet via de bereidheid te gehoorzamen aan de politie loopt dood bij deze laatstgenoemde variabele. De gepercipieerde legitimiteit, in hoofdte van de bereidheid tot het gehoorzamen aan de politie, blijkt dus geen mediator te zijn voor het effect van gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid en gepercipieerde effectiviteit van de politie op de endogene variabelen naleven van de wet en de bereidheid mee te werken met de politie. Er bestaat namelijk geen significant effect van de veronderstelde intermediaire variabele op deze endogene variabelen. Dat mensen de wet naleven of bereid zijn mee te werken met de politie hangt dus niet samen met het feit of men zich moreel verplicht voelt te gehoorzamen aan de politie omdat het nu eenmaal 'de' politie is.

De paden die vertrekken vanuit de gepercipieerde rechtvaardigheid via morele verbondenheid naar enerzijds het meewerken met de politie en anderzijds het naleven van de wet, kennen wel empirische ondersteuning. Het effect van de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid op de morele verbondenheid met de politie is sterk positief (0.64), en er bestaat een zwak positief effect van morele verbondenheid op de bereidheid mee te werken met de politie (0.14) en een matig positief effect van morele verbondenheid op het naleven van de wet (0.24). De perceptie of men al dan niet eerlijk behandeld wordt door de politie is dus zeer belangrijk voor het zich moreel verbonden voelen met de politie. Dit gevoel van morele verbondenheid, namelijk dat de politie dezelfde waarden en normen deelt als de burger, is op zijn beurt van significant belang voor enerzijds de bereidheid mee te werken met de politie en anderzijds het naleven van de wet. Hoe sterker het gevoel van morele verbondenheid, hoe groter de bereidheid mee te werken met de politie en hoe minder de zelfgerapporteerde criminaliteit. De paden vertrekkende vanuit de

gepercipieerde effectiviteit op de bereidheid mee te werken met de politie en het naleven van de wet via de morele verbondenheid kennen ook empirische ondersteuning. Het effect van de gepercipieerde effectiviteit op morele verbondenheid is echter maar matig positief (0.24), het effect van morele verbondenheid op het meewerken met de politie is zoals reeds vermeld zwak positief (0.14) en het effect van morele verbondenheid op het naleven van de wet, matig positief (0.24). De gepercipieerde legitimiteit, in hoede van morele verbondenheid, blijkt een mediator te zijn voor het effect van gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid en gepercipieerde effectiviteit van politie op enerzijds het naleven van de wet en anders de bereidheid mee te werken met politie.

Tot slot, net zoals in de studies van WIKSTRÖM (2010) en JACKSON *et al.* (2012) blijkt er een belangrijk onafhankelijk pad te bestaan vertrekkende vanuit de persoonlijke moraal. Er bestaat een zwak positief effect van de persoonlijke moraal op de bereidheid mee te werken met de politie (0.17) en een matig effect van de persoonlijke moraal op het naleven van de wet (0.22). Dit bevestigt de veronderstelling dat het gevoel of iets moreel juist of fout is van invloed is op het al dan niet plegen van criminaliteit en op de bereidheid om al dan niet mee te werken met de politie. Hoe meer mensen geloven dat gedragingen zoals het kopen van gestolen goederen fout zijn, hoe minder ze rapporteren dat ze dit ook het laatste jaar gedaan hebben en hoe meer ze bereid zijn om mee te werken met de politie.

9. Conclusie en discussie

In deze bijdrage werden de resultaten van een toets van de procedurele rechtvaardigheidstheorie op Belgische data uit de ESS gepresenteerd. Naast de rol van procedurele rechtvaardigheid werden ook andere determinanten voor het naleven van de wet en de bereidheid tot medewerking met de politie getoetst op hun verklaringskracht. In wat volgt staan we stil bij de voornaamste bevindingen van dit onderzoek en worden enkele kritische opmerkingen geformuleerd.

9.1. Wat is de rol van afschrikking?

Uit de resultaten blijkt dat het gepercipieerd risico op een sanctie geen significant effect heeft op enerzijds het naleven van de wet en anderzijds de bereidheid tot samenwerken met de politie. Afgaande op deze resultaten zou een 'crime-control' beleid dat zich focust op het verstrengen van straffen of het verhogen van de pakkans dus niet werken. Echter, argumenteren dat afschrikking helemaal niet werkt, is misschien erg stellig uitgedrukt. Ten eerste betreft dit onderzoek een momentopname en dient het binnen de actuele tijdsgeest geplaatst te worden die gekenmerkt wordt door een gevoel van straffeloosheid. In die zin werkt afschrikking misschien niet omdat men het gevoel heeft niet het risico te lopen om gesanctioneerd te worden, los van het objectief risico op een sanctie. Ten tweede kunnen vragen gesteld worden bij de wijze waarop het gepercipieerd risico op een sanctie werd gemeten. Bij de operationalisering van het naleven van de wet wezen we er reeds op dat de antwoorden op de vraag 'Hoe vaak heeft u in de afgelopen vijf jaar een overdreven hoge of valse verzekeringsclaim ingediend?' onvoldoende variatie kende. 98,5% van de burgers gaf namelijk aan dit nooit gedaan te hebben. Dit misdrijf blijkt dus geen regelmatig voorkomend misdrijf te zijn in België. Althans op basis van de resultaten uit de survey. De vraag rijst in hoeverre individuen dan toch het risico op een aanhouding en bestraffing bij dit misdrijf min of meer correct kunnen inschatten. Daarnaast is het niet onwaarschijnlijk dat het risico op een sanctie bij een verkeersovertreding hoog wordt ingeschat door de burger. Door het hoog aantal flitspalen dat België kent, is de kans groot

dat men wordt betrapt bij het rijden aan een te hoge snelheid. Ook het aantal trajectmetingen in ons land neemt toe. Bovendien zijn er elke dag een aantal mobiele flitsers te vinden langsheen de Belgische wegen. Burgers weten dit en ze beseffen dat wanneer ze te snel rijden de kans reëel is dat ze geflitst worden. Eens geflitst, volgt de sanctie. JACKSON *et al.* (2012) stellen dat verkeersovertredingen dan ook apart moeten bestudeerd worden. Zo kan verwacht worden dat het risico om bestraft te worden bij een verkeersovertreding een belangrijke predictor is voor het naleven van de verkeerswet, maar minder voor de wet in het algemeen. Dit brengt ons bij een derde punt. Ook de operationalisering van de variabele 'naleven van de wet' is voor discussie vatbaar. Deze variabele werd gemeten aan de hand van één indicator die bovendien betrekking heeft op zelfgerapporteerde criminaliteit. Zelfgerapporteerde verkeersovertredingen werden niet in de operationalisering meegenomen omdat ze moeilijk een schaal kunnen vormen met de andere indicator. Verkeersmisdrijven zoals te snel rijden worden namelijk als minder 'moreel erg' beschouwd dan andere misdrijven zoals het plegen van een diefstal of het gebruik van geweld (JACKSON *et al.*, 2012). Verkeersovertredingen worden daarom ook meer gerapporteerd in surveys dan andere misdrijven. Enkel de vraag of men de afgelopen vijf jaar iets gekocht heeft waarvan men dacht dat het misschien gestolen kon zijn, vormde de variabele naleven van de wet. Iemand die op deze vraag 'neen' antwoordde, werd beschouwd als iemand die de wet naleeft. Heling, waarnaar deze vraagstelling verwijst, is immers strafbaar gesteld in artikel 505 van het Belgisch Strafwetboek. Alleen deze vraag had voldoende variatie om opgenomen te worden in de analyse. Deze operationalisering is dus zeer beperkt. Iemand die niet schuldig was aan heling, maar bijvoorbeeld wel aan diefstal of het plegen van geweld, werd dus beschouwd als iemand die de wet naleeft. Bovendien zorgt de term 'misschien' in de vraagstelling mogelijks voor vertekende resultaten. Het goed is namelijk misschien gestolen, misschien niet. Als men iets koopt dat niet gestolen is, dan is er helemaal geen sprake van criminaliteit. Daarnaast kan de doorsnee burger zich moeilijk een situatie voorstellen waarbij hij een goed zou kopen dat misschien wel eens gestolen zou kunnen zijn. En als hij dit wel zou kunnen, waarom zou hij hier graten in zien? In België wordt iedereen geacht de wet te kennen, maar de vraag is of iedereen ook effectief weet dat heling strafbaar is. De meeste burgers zullen het stelen van een goed beschouwen als criminaliteit, maar het aankopen van een mogelijks gestolen goed niet. Men heeft er immers voor betaald. Het aankopen van een goed waarvan men denkt dat het misschien gestolen is, wordt dan ook als moreel minder erg beschouwd. Allicht de voornaamste opmerking die hierbij dient gemaakt te worden is dat de self-report methode zich minder goed leent voor onderzoek bij volwassenen (THORNBERRY & KROHN, 2000). Een vierde punt heeft betrekking op het feit dat afschrikking in dit onderzoek ook niet blijkt te werken voor de bereidheid mee te werken met politie. Dit hoeft echter niet te verwonderen. In deze studie werd de bereidheid om mee te werken met de politie geoperationaliseerd door respondenten te bevragen naar hun bereidheid om een specifieke misdrijf aan te geven, een dader te identificeren en te getuigen in de rechtbank. Het niet aangeven van misdrijven is zo goed als niet te detecteren met als gevolg dat het risico op een sanctie minimaal is. Dit geldt ook voor de bereidwilligheid om een dader te identificeren of te getuigen tegen een beschuldigde in de rechtbank.

9.2. Wat is de rol van de persoonlijke moraal?

Het individueel, normatief pad werd bevestigd in deze studie. Respondenten die over het algemeen bepaalde handelingen als moreel fout beschouwden, los van het feit of deze handelingen al dan niet strafbaar zijn gesteld, rapporteerden minder schuldig te zijn

aan heling. De kans bestaat er echter in dat er een sterker effect wordt gevonden van de persoonlijke moraal op het naleven van de wet wanneer deze laatstgenoemde variabele anders wordt geoperationaliseerd. De persoonlijke moraal bleek ook een predictor te zijn voor de bereidheid om mee te werken met de politie. Diegenen die hoog scoorden op de schaal 'persoonlijke moraal' rapporteerden een grotere bereidwilligheid om misdrijven aan te geven, daders te identificeren en te getuigen in een rechtbank.

9.3. Wat is de rol van het vertrouwen in politie?

Het vertrouwen in politie als predictor voor enerzijds het naleven van de wet en anderzijds het meewerken met politie is complex. Zo werd er in deze studie in eerste instantie een onderscheid gemaakt tussen twee dimensies van vertrouwen namelijk de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid van de politie en de gepercipieerde effectiviteit van de politie. In tweede instantie werd gekeken naar het effect van deze dimensies van vertrouwen op de gepercipieerde legitimiteit van de politie. Net zoals in de studie van JACKSON *et al.* (2012) werden ook in deze studie twee dimensies van gepercipieerde legitimiteit onderscheiden, met name de morele verbondenheid met de politie en de bereidheid of de gevoelsplicht te gehoorzamen aan de politie. Verondersteld werd dat het vertrouwen in de politie, via de gepercipieerde legitimiteit een effect zou hebben op enerzijds het naleven van de wet en anderzijds het meewerken met de politie. Enkel de dimensie morele verbondenheid met de politie bleek een significante invloed te hebben op het naleven van de wet en de bereidheid tot meewerken met de politie. Deze morele verbondenheid met de politie bleek vooral gevormd te worden door de gepercipieerde procedurele rechtvaardigheid en in mindere mate door de gepercipieerde effectiviteit van de politie. In de ESS werd gepercipieerde effectiviteit van de politie echter bevraagd in termen van het voorkomen van misdrijven en het aanhouden van individuen. Dit behoort inderdaad tot het takenpakket van de politie, maar 'de politiefunctie' betreft meer dan dat. Los van het feit dat er in België zeer veel gedebatteerd wordt over wat nu juist de kerntaken van de politie moeten zijn, stelt VERWEE (2013) vast dat er, zowel nationaal als internationaal, een verruiming is op te merken van de politiefunctie. Zo komt de nadruk meer en meer te liggen op het sociale aspect van de politie en haar takenpakket. De politie dient namelijk naast het bestrijden van criminaliteit ook de orde te handhaven en hulp te bieden bij maatschappelijke problemen. In die zin geven de resultaten uit de ESS slechts een beperkt beeld over hoe succesvol de burger denkt dat de politie is in haar opdrachten. Bovendien hoeft de mate van vertrouwen niet voor elk aspect binnen de politiefunctie gelijk te zijn. Zo is het mogelijk dat de mate van vertrouwen in de effectiviteit van de politie als criminaliteitsbestrijder hoger is dan de mate van vertrouwen in de effectiviteit van politie als ordehandhaver of omgekeerd. De rol van het vertrouwen in de procedurele rechtvaardigheid van de politie bleek in deze studie wel van belang voor de verklaring van het gevoel van morele verbondenheid met de politie. Zo gaven de respondenten die het gevoel hadden dat de politie de burger eerlijk en correct behandelt eerder aan het gevoel te hebben dat de politie dezelfde morele waarden en normen vooropstelt als hen. Het gevoel van morele verbondenheid met de politie bleek bovendien een positief effect te hebben op het naleven van de wet en de bereidheid mee te werken met de politie. JACKSON *et al.* (2012: 13) stellen het zelfs zo: *'if the police can behave unfairly, so can I'*. Daarnaast werd aangetoond dat wanneer de burger zich onrechtvaardig behandeld voelt, de burger ook minder bereid zal zijn om de politie te gehoorzamen. De politie heeft er dus alle belang bij dat zij zeer veel aandacht besteedt aan de manier waarop ze de burger behandelt en hoe ze beslissingen neemt, dit enerzijds omdat dit een rechtstreeks effect heeft op de bereidheid om de politie te gehoorzamen

en anderzijds omdat dit via de morele verbondenheid met de politie een effect heeft op de bereidheid om mee te werken met de politie en de wet na te leven. Integriteit, neutraliteit, respect, eerlijkheid en rechtvaardigheid dienen zo veel als mogelijk nagestreefd te worden door de politie. De bereidheid om de politie te gehoorzamen, als dimensie van gepercipieerde legitimiteit, bleek in deze studie echter niet van invloed te zijn op het naleven van de wet en de bereidheid om mee te werken met de politie. De verschillende resultaten die werden gevonden voor de twee dimensies van gepercipieerde legitimiteit tonen aan dat toekomstig onderzoek een verder onderscheid dient te maken tussen beide dimensies. TYLER, JACKSON & BRADFORD (in press) maakten echter in een recente publicatie volgende kritische opmerking: *'Whether moral alignment is important in other countries, and whether it can be reasonably thought of as legitimacy, remains an open and empirical question'*. In verschillende samenlevingen wordt de politie namelijk gezien als een laatste toevlucht en is het minder belangrijk dat ze dezelfde waarden en normen vooropstelt als burgers. In deze samenlevingen kan het zijn dat de politie wel steun kent van haar burgers, los van het feit of burgers het gevoel hebben dat de politie en burgers dezelfde waarden en normen delen.

9.4. Is hiermee alles verklaard?

Er kan niet verwacht worden dat het model dat getoetst werd in deze studie een pasklaar antwoord biedt op de vraag waarom Belgen bereid zijn mee te werken met de politie of waarom ze de wet naleven. Ten eerste kan er slechts 6% van de variantie in de bereidheid mee te werken met de politie worden verklaard door het model en slechts 17% van de variantie in het naleven van de wet. Er zijn dus nog vele andere factoren die van invloed kunnen zijn. Bijvoorbeeld het toevoegen van politiecontacten, zowel positieve als negatieve, in het theoretisch model zoals gebruikt in deze studie, kan een verbetering zijn. Ten tweede is de manier waarop het naleven van de wet geoperationaliseerd werd in de ESS niet optimaal. In toekomstig onderzoek dient men extra aandacht te besteden aan de wijze waarop het naleven van de wet dient geoperationaliseerd te worden. Een operationalisering die zo dicht mogelijk bij het concept 'naleven van de wet' ligt, is noodzakelijk. Een andere operationalisering kan andere resultaten opleveren. Dit kan ook gelden voor de verklaring van het meewerken met politie. TYLER en FAGAN (2008) identificeerden in hun onderzoek twee verschillende vormen van medewerking met de politie. Bij de eerste vorm gaat het vooral om eenrichtingsverkeer van de burger naar de politie toe. Burgers werken in die zin mee met de politie wanneer ze meehelpen om specifieke misdrijven op te lossen, bijvoorbeeld door ze aan te geven aan de politie. Een tweede vorm van medewerking kan vertaald worden als partnerschap tussen de politie en burger. Politie en burger werken in die zin samen om problemen in de samenleving aan te pakken, bijvoorbeeld in een buurtinformatienetwerk. In deze studie werd louter gewerkt met de eerste vorm van medewerking. Onderzoek naar de tweede vorm zou, zeker in België, relevant kunnen zijn aangezien 'partnerschap' één van de pijlers betreft van de gemeenschapsgerichte politiezorg. Het is mogelijk dat andere resultaten worden gevonden voor deze verschillende vormen van medewerking met politie. Als derde en laatste punt willen we wijzen op het cross-sectionele karakter van de survey. Hierdoor kan er ook niet gesproken worden in termen van oorzaak-gevolgrelaties.

Bijlagen

TABEL 2: FACTOR ANALYSE VAN DE LATENTE VARIABELEN

Items	Gep. risico sanctie	Gep. Proc. rechtv.	Gep. effect.	Pers. moraal	Ber. te gehoorz.	Morele verb.	Ber. tot meewerk.
D1	--	--	--	0.73	--	--	--
D2	--	--	--	0.78	--	--	--
D3	--	--	--	0.50	--	--	--
D4	0.85	--	--	--	--	--	--
D5	0.78	--	--	--	--	--	--
D6	0.56	--	--	--	--	--	--
D12	--	--	1	--	--	--	--
D13	--	--	1	--	--	--	--
D15	--	0.76	--	--	--	--	--
D16	--	0.71	--	--	--	--	--
D17	--	0.59	--	--	--	--	--
D18	--	--	--	--	0.68	--	--
D19	--	--	--	--	0.90	--	--
D20	--	--	--	--	0.85	--	--
D21(r)	--	--	--	--	--	0.75	--
D22(r)	--	--	--	--	--	0.79	--
D23(r)	--	--	--	--	--	0.71	--
D40	--	--	--	--	--	--	0.68
D41	--	--	--	--	--	--	0.94
D42	--	--	--	--	--	--	0.82

Chi-Square= 772.13, df= 176, P-value= 0.00000, RMSEA= 0.028, AGFI:0.91

REFERENTIES

- BAARDA, D.B. & DE GOEDE, M.P.M. (1995). *Basisboek methoden en technieken. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Houten: Stenfert Kroese.
- BOTTOMS, A. (2001). Compliance with community penalties. In BOTTOMS, A., GELSTHORPE, L., & REX, S. (Eds.), *Community penalties: change and challenges*. Cullompton: Willan, 87-116.
- BILLET, J. (1996). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek: ontwerp en dataverzameling*. Leuven: Acco.
- CHAPPLE, C.L. et al. (2005). The direct and indirect effects of parental bonds, parental drug use and self-control on adolescent substance use. *Journal of child and adolescent substance abuse*, 14(3), 17-38.
- HAWKINS, J.D., HERRENKOHL, T., FARRINGTON, D.P., BREWER, D., CATALANO, R.F. & HARACHI, T.W. (1998). A review of predictors of youth violence. In LOEBER, R., & FARRINGTON, D.P. (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc, 106-146.
- HERRENKOHL, T.I., CHUNG IJ. & CATALANO, R.F. (2001). Review of research on predictors of youth violence and school based and community based prevention approaches. In FRASER, M.W., & ALLEN-MEARS, P. (Eds.), *Intervention with children and Adolescents: An Interdisciplinary Perspective*. Boston, MA: Pearson Education, Inc, 449-476.

- HINDS, L. & MURPHY, K. (2007). Public satisfaction with police: using procedural justice to improve police legitimacy. *The Australian and New Zealand journal of criminology*, 40(1), 27-42.
- HIRSCHI, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- HOUGH, M. (2010). Policing, new public management and legitimacy. In BROOKES, S., & GRINT, K. (Eds.), *The new public leadership challenge: the rhetoric and reality of public reform*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 70-84.
- HOUGH, M. & SATO, M. (Eds.). (2011). *Trust in justice: Why it is important for criminal policy, and how it can be measured*. Helsinki: Academic Bookstore.
- HOUGH, M. (2012, mei). *The ESS trust in justice module: the concepts*. Paper gepresenteerd op de European Social Survey policy seminar, Trust in justice: How the ESS can inform policy. Brussel, België.
- HOUGH, M., JACKSON, J., BRADFORD, B., MYHILL, A., & QUINTON, P. (2010). Procedural justice, trust, and institutional legitimacy. *Policing: an international journal of police strategies & management*, 4(3), 203-210.
- HUYSE, L. (1996). *De lange weg naar Neufchâteau*. Leuven: Van Halewyck.
- JACKSON, J., BRADFORD, B., HOUGH, M., MYHILL, A., QUINTON, P. & TYLER, T.R. (2012). Why do people comply with the law? Legitimacy and influence of legal institutions. *British Journal of Criminology*. doi:10.1093/bjc/azs032.
- JACKSON, J., BRADFORD, B., HOUGH, M., KUHA, J., STARES, S.R., WIDDOP, S., FITZGERALD, R., YORDANOVA, M. & GALEV, T. (2011). Developing European Indicators of Trust in Justice. *European Journal of Criminology*, 8(4), 267-285.
- JAN STAMS, G., BRUGMAN, D., DEKOVIC, M., VAN ROSMALEN, L., VAN DER LAAN, P. & GIBBS, J.C. (2006). The moral judgement of juvenile delinquents: a metaanalysis. *Journal of abnormal child psychology*, 34, 697-713.
- JÖRESKOG, K.G., SÖRBOM, D., DU TOIT, S. & DU TOIT, M. (1999). *Lisrel 8: New statistical features*. Chicago: Scientific software international, Inc.
- LANIER, M.M. & STUART, H. (2010). *Essential criminology*. Boulder, CO: Westview Press.
- LOEBER, R. & STOUTHAMER, M. (1998). Development of juvenile aggression and violence. Some common misconceptions and controversies. *American Psychology*, 53, 242-259.
- MATSUEDA R, KREAGER D.A. & HUIZINGA D. (2006). Detering delinquents: a rational choice model of theft and violence. *American Sociological Review*, 71, 95-122.
- MAXWELL, C.D. (1997). *The specific deterrent effect of arrest on aggression between intimates and spouses*. Dissertation. Newark, NJ: Rutgers University.
- MAXWELL, C.D. & GRAY, M.K. (2007). Deterrence: testing the effects of perceived sanction certainty on probation violations. *Sociological Inquiry*, 70(2), 117-136.
- MURPHY, K. (2003). Procedural justice and tax compliance. *Australian Journal of Social Issues*, 38(3), 379-408.
- MURPHY, K. (2005). Regulating more effectively: the relationship between procedural justice, legitimacy, and tax non-compliance. *Journal of Law and Society*, 32(4), 562-589.
- MURPHY, K. (2009). Public satisfaction with police: the importance of procedural justice and police performance in police-citizen encounters. *The Australian and New Zealand journal of criminology*, 42(2), 159-178.
- MURPHY, K. & CHERNEY, A. (2012), Understanding cooperation with police in a diverse society, *British Journal of Criminology*, 52, 181-201.
- NAGIN, D. (1998). Criminal deterrence research at the outset of the twenty-first century. *Crime and Justice*, 23, 1-42.
- NEWBURN, T. (2007). *Criminology*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.

- NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES (2012). *ESS5, 2010 Documentation report. The ESS data archive. Edition 2.1*. Gedownload van <http://ess.nsd.uib.no/>
- PATERNOSTER, R. (1987). The deterrent effect of the perceived certainty and severity of punishment: a review of the evidence and issues. *Justice Quarterly*, 4, 173-217.
- PATERNOSTER, R. (2010). How much do we really know about deterrence? *The journal of criminal law and criminology*, 100(3), 765-824.
- PAUWELS, L., WEERMAN, F., BRUINSMA, G. & BERNASCO, W. (2011). Perceived sanction risk, individual propensity and adolescent offending: assessing key findings from the deterrence literature in a Dutch sample. *European journal of criminology*, 8(5), 386-400.
- PAUWELS, L. (2012). *Toegepaste statistiek met SPSS voor criminologen*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.
- PIQUERO, A.R., GOMEZ-SMITH, Z. & LANGTON, L. (2004). Discerning unfairness where others may not: low self-control and unfair sanction perceptions. *Criminology*, 42(3), 699-733.
- POPPER, K. (1959). *The Logic of Scientific Discovery*. New York: Basic Books.
- PRATT, T.C., CULLEN, F.T., BLEVINS, K.R., DAIGLE, L.E. & MADENSEN, T.D. (2006). The empirical status of deterrence theory: A meta-analysis. In CULLEN, F.T., WRIGHT, J., & BLEVINS, K. (Eds.), *Taking stock. The status of criminological theory*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 367-395.
- REISIG, M.D., BRATTON, J. & GERTZ, M.G. (2007). The construct validity and refinement of process-based policing measures. *Criminal Justice and Behavior*, 34(8), 1005-1028.
- REISIG, M.D. & LLOYD, C. (2009). Procedural justice, police legitimacy and helping the police fight crime: results from a survey of Jamaican adolescents. *Police Quarterly*, 21, 42-62.
- SMITH, D.J. (2007). New challenges to police legitimacy. In HENRY, A., & SMITH, D.J. (Eds.), *Transformations of policing*. Aldershot: Ashgate, 273-306.
- STAFFORD, M.C. & WARR, M. (1993). A reconceptualization of general and specific deterrence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(2), 123-135.
- STAFFORD, M.C. & WARR, M. (2006). Reconceptualising deterrence theory. In CULLEN, F.T., & AGNEW, R. (Eds.), *Criminological theory: past to present*. New York, NY: Oxford University Press, 394-399.
- SVENSSON, R. (2004). Shame as a consequence of the parent-child relationship: a study of gender differences in juvenile delinquency. *European journal of criminology*, 1, 477-504.
- THIBAUT, J. & WALKER, L. (1975). *Procedural justice: a psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- THORNBERRY, T.P., & KROHN, M.D. (2000). The Self-report method for measuring delinquency and crime. In DUFFEE, D., CRUTCHFIELD, R.D., MASTROFSKI, S., MAZEROLLE, L., McDOWALL, D., & OSTROM, B. (eds.), *CJ 2000: Innovations in Measurement and Analysis*. Washington, DC: National Institute of Justice, 33-83.
- TYLER, T.R. (1988). What is procedural justice? Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law and Society Review*, 22(1), 103-135.
- TYLER, T.R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. In TONRY, M. (Ed.), *Crime and justice: Vol. 30*. New Jersey: Princeton University Press, 431-505.
- TYLER, T.R. (2006a). *Why people obey the law*. New Jersey: Princeton University Press.
- TYLER, T.R. (2006b). Psychological perspectives on legitimacy and legitimation, *Annual review of psychology*, 57, 375-400.
- TYLER, T.R. (Ed.) (2007). *Legitimacy and criminal justice: international perspectives*. New York: Russell Sage Foundation Press.
- TYLER, T.R. (2011). *Why people cooperate: The role of social motivations*. Princeton: Princeton University Press.

- TYLER, T.R. & HUO, Y.J. (2002). *Trust in the law: encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation Press.
- TYLER, T.R. & FAGAN, J. (2008). Why do people cooperate with the police? *Ohio Journal of Criminal Law*, 6, 231-275.
- TYLER, T.R., JACKSON, J., & BRADFORD, B. (in press). Social connections and material interests: on the relational basis of voluntary cooperation with legal authorities. In HARRIS, N. (ed.) *Encyclopedia of criminology and criminal justice*. Springer-Verlag.
- VAN DAMME, A. & PAUWELS, L. (2011). Het (gebrek aan) vertrouwen in politie en justitie bij Vlamingen onder de loep. *Handboek politiediensten*, 99, 199-232.
- VERWEE, I. (2013). *De politierol bekeken door de bril van de burger*. Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.
- WIKSTRÖM, P.-O.H. (2010). Situational Action Theory. In CULLEN, F. & WILCOX P. (Eds.), *Encyclopedia of criminological theories*.
- WRIGHT, B.R.E., CASPI, A., MOFFITT, T.E., & PATERNOSTER, R. (2004). Does the perceived risk of punishment deter criminally prone individuals? Rational choice, self-control and crime? *Journal of research in crime and delinquency*, 41(2), 180-213.